

OCUPAȚII

Ocupația principală a locuitorilor o constituie creșterea vitelor și, în special, a oilor. Dacă ținem seama de informațiile orale și de unele atestări documentare, se pare că trecerea la o economie de creștere intensă a oilor este un fapt ulterior în viața economică a tilișcanilor care, inițial, au fost tăietori la pădure și crescători de vite mari.

În sprijinul acestei ipoteze ne vine, în primul rând, chiar numele satului. «Tilișca, după toată probabilitatea, derivă din vechiul slav telé = vițel, asemenea lui Telciu, Telcea, Tolna etc». ¹⁾

În sensul priorității în timp a creșterii vitelor mari față de oierit ne vorbește și N. Dragomir. «Dat fiind terenul potrivit și pentru vite mai greoaie și folosul incontestabil mai mare ce-l aduce vaca, putem admite că au fost timpuri — poate mai la început — când vacile vor fi fost chiar în preponderență față de oi, care nu vor fi fost crescute decît în vederea linei necesare îmbrăcămîntei». ²⁾

Dealtfel, după cum s-a văzut și mai sus, ³⁾ orientarea tilișcanilor și a mărginenilor, în general, către oierit cu precădere, este un fenomen care a început abia la sfîrșitul sec. XVII-lea. Dar indiferent de predominanța oieritului sau a văcăritului, aceste două ocupațiuni nu s-au desființat niciodată una pe alta, ci au coexistat ca două ramuri ale păstoritului mărginean. Tipul de păstorit caracteristic este cel transhumant. În deplasările lor în căutare de hrană și adăpost pentru oi, oierii mărgineni străbăteau mari distanțe. În timpul primăverii și verii turmele de oi — «ciopoarele» urcă «a munte» — iar toamna și iarna coboară în zona finețelor și apoi la cîmpie, în diferite părți ale țării: Cîmpia Ardealului, Banat, Dobrogea, bălțile Dunării. ⁴⁾ În trecut mărginenii au ajuns cu turmele lor pînă în Crimeea și chiar în Caucaz.

Trecerea lor la sud de Carpați, în Principate, a avut importante consecințe economice și sociale, fiind încurajată chiar de unii domnitori ai Munteniei

¹⁾ Nicolae Drăganu, Romînia din veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii, București, 1933.

²⁾ N. Dragomir, Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur. Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj, Tom, II, 1926, p. 195.

³⁾ Vezi capitolul privind istoria satului Tilișca.

⁴⁾ În vorbirea localnicilor zonele agricole în care ierneză oile sînt desemnate prin expresia «la hotar».

Stână de la poalele Cindrelului

și Moldovei prin diferite privilegii. «Păstorii, ca străini, se bucurau de-alungul veacurilor de privilegii mai mari decât pămîntenii». ¹⁾ Datorită acestui fenomen de transhumanță, la care se adaugă și numeroasele refugieri ale populației marginene, din cauza nedreptăților și asupririlor din trecut, au luat ființă în zona de contact din sudul Carpaților, în fostele județe Gorj, Vâlcea, Muscel și chiar în Dobrogea, numeroase așezări omenești, cunoscute sub numele de «sate ungurenești». Populația acestor sate nu numai că și-a conservat, în cea mai mare parte, formele de viață specifice, dar a influențat simțitor și populația băștinașă mai ales în domeniul portului.

Alături de creșterea vitelor și a oilor se mai face puțină agricultură pe coastele înșorite ale munților — «pe fețe» — și ceva mai intens în hotarul Apodului, unde țilișcanii au pămînt de arătură. În zona muntoasă se cultivă grâu de primăvară, orz, ovăz, cartofi, iar în hotarul Apodului și porumb. Recoltele obținute erau însă departe de a acoperi nevoile de hrană ale unei familii. Din această cauză majoritatea populației își procura cerealele necesare din zona de cîmpie.

În prezent, potrivit datelor aflate în evidența Sfatului popular, în Țilișca sînt înregistrate pentru anul 1959, 16 400 oi, 583 vite cornute,

¹⁾ A. Veress, op. cit. p. 133/7.

435 cabaline, 113 capre, 250 porcine, cifre care sînt superioare numărului de vite existente în sat în perioada dinaintea celui de al doilea război mondial.

Caracterul predominant al economiei, precum și relieful au avut o puternică influență asupra structurii așezărilor din zona Mărginimii. Fiecare așezare are, de obicei, două părți: satul propriu-zis, de tip adunat sau de-alungul văii și «colibele» din zona finețelor.¹⁾ Satul constituie o așezare permanentă în care fiecare familie își are casa și cîteva construcții anexe, între care locul principal îl ocupă șura. Gradul de densitate al gospodăriilor din Tilișca rezultă din compararea următoarelor cifre: pe o suprafață de 42,36 ha sînt amplasate 475 gospodării. Deci suprafața unui loc de gospodărie este sub 10 ari. Acest fapt a influențat sensibil structura așezării. În general casele sînt orientate cu frontonul spre uliță, avînd peretele așezat chiar pe linia acesteia. O asemenea așezare a casei era impusă chiar de autoritatea administrativă a satului: «Nu ne lăsa să facem case cu peretele lung la drum că erau locurile puține și scumpe».²⁾ În prelungirea peretelui dinspre stradă se construiește poarta înaltă, monumentală, executată altădată din lemn, iar în prezent din piatră sau cărămidă. Ritmul acesta determinat de succesiunea ansamblurilor arhitectonice formate din casă și poartă, dă un aspect cu totul particular satelor mărginene.

Suprafața restrînsă a vetrei satului a fost unul dintre factorii care au determinat apariția și dezvoltarea, în ultimele decenii ale secolului nostru, a casei cu etaj.

Colibele (forma locală «colibi») din zona finețelor reprezintă așezări sezoniere folosite în timpul strîngerii finului sau în timpul iernii cînd se consuma finul. Ele sînt așezări complexe. Aci se găsesc principalele adăposturi pentru animale: grajduri pentru vite, saiele și saivane pentru oi. Răsfirate pe plaiuri sau pe «dosurile» munților, tot complexul acesta de construcții denumit cu termenul general de «colibă» se structurează adesea sub formă de gospodării cu ocol închis, oglindind un înalt grad de adaptare la condițiile mediului natural. Toată zona munților Sebeșului și Sibiului este ocupată de asemenea colibe aparținînd diferitelor sate.

Coliba formează o parte economică importantă a gospodăriei unui mărginean. În perioada de vară în zona colibelor se desfășoară o viață foarte intensă. Marea majoritate a populației venea aici cu întreaga familie, cu păsările și animalele de pe lingă casă, iar gospodăriile din sat rămîneau pentru un timp ca și pustii. Fiecare venea să-și strîngă finul de pe «moșie» cum denumeau localnicii bucata de pămînt din jurul colibei. Împrejmuită cu gard «cu spențe» moșia era ocupată în cea mai mare parte de finețe. Cîte un petec de «moșie» așezat cu fața mai spre soare se cultiva cu grîu de primăvară, orz, ovăz și, mai ales cartofi — «grumpene» — de unde numele de «grumpănar» dat acestui loc. Solul, sărac în materii nutritive, nu rezistă la cultură doi ani consecutiv. De aceea în anul următor, pămîntul rămînea necultivat, «se lăsa moină». Colibele sînt folosite și pentru iernatul vitelor. În trecutul mai îndepărtat

¹⁾ În localitățile de pe Valea Sebeșului zona colibelor este denumită «partea a doua».

²⁾ Mănig Ion, 83 ani. Această așezare a caselor reflecta și o anumită influență săsească.

Transportul fînului cu desagi

și oile iernau la colibe, iar folosirea lor era devălmașă nu numai în cadrul unui sat ci chiar între mai multe sate învecinate. În felul acesta viața oamenilor în zona colibelor continua — cu o intensitate diferită, este drept — aproape tot timpul anului, cu tot caracterul lor de așezări temporare. Numai de la 1 mai și pînă la începutul lui iulie, perioadă în care «la finețe este hotar închis, ca să crească iarba», colibele erau aproape complet părăsite.

În legătură cu zona colibelor mai trebuie înregistrate și alte aspecte deosebită importanță pentru istoria culturii populare în general, și pentru evoluția așezărilor în special. După cum remarcă un cercetător al păstoritului mărginenilor¹⁾ « coliba reprezintă în istoria noastră culturală o fază mai înaintată. Ea poate fi considerată ca tipul locuinței de trecere dintre stînă, locuința cea mai primitivă, și casa din sat ». Situate în hotarul finețelor, colibele aparținînd unui sat se învecinează cu colibele aparținînd altor sate permițînd contacte, legături și schimb de elemente culturale care, cel puțin în cazul unor așezări permanente aflate la mari distanțe, ar fi mai dificile. Un astfel de exemplu ni-l oferă, printre altele, satele Tilișca, Jina, Sugag, Loman și chiar Purcăreți, sate așezate la mari distanțe și cu foarte serioase greutăți de circulație, dar care în zona colibelor se întîlnesc cu hotarele lor. Este de la sine înțeles că acest fapt și-a găsit oglindirea în unitate relativă a formelor de cultură și artă populară din zona Mărginimii. Importanța etnografică a colibelor crește dacă ținem seama că aici s-au « refugiat » și conservat pînă în zilele noastre unele fenomene de cultură și artă tradițională — sisteme de încălzit și luminat, tehnici de construcție, obiecte casnice, unelte de muncă, piese de port, țesături — care în sat au rămas doar o amintire în memoria bătrînilor. Ca structură de plan, în zona colibelor avem de-a face cu așezări de tip risipit.²⁾

Viața oamenilor a pendulat între aceste două părți ale gospodăriei: casa din sat și coliba din zona finețelor. Plecărilor la munte ca și coborîrile în sat, aveau loc la termene relativ fixe care sînt respectate și în prezent.

În viața economică din trecut a satului un anumit rol l-au jucat comerțul ambulant, cărăușitul țesăturilor și postavurilor de casă și morăritul. Cele două ape care curg prin sat au favorizat dezvoltarea piuăritului și morăritului. În 1675 satul Tilișca plătea impozit — dare — pentru nouă pive și viltori, precum și pentru trei joagăre³⁾. Meșteșugul piuăritului, menționează C. Irimie, a ocupat un loc important la Tilișca pînă către anul 1900.⁴⁾ Astfel în 1910 existau la Tilișca 16 pive, iar anterior au fost 30. În același timp, apele Luncii și ale Tilișcuței puneau în mișcare 15 mori. Din acest punct de vedere « Tilișca a rămas însă în urmă atît din cauză că în apropierea satului nu s-a dezvoltat vre-un centru mai important de industrie textilă, cît și din cauză că debitul de apă era mai mic. Aici instalațiile au rămas, de altfel, într-o formă primitivă ».⁵⁾ Datorită proporțiilor păstoritului care luase încă de la sfîrșitul sec. al XVII-lea

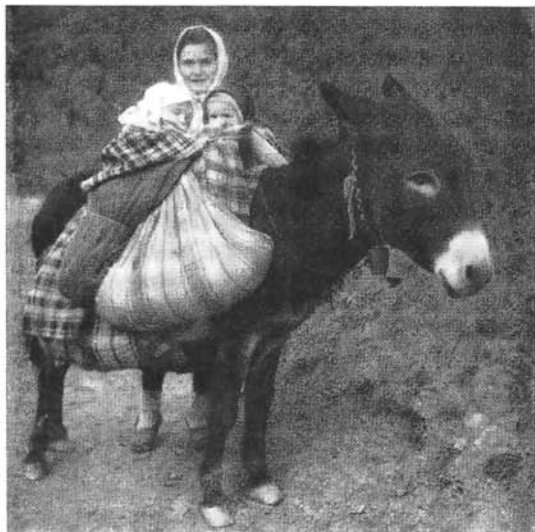
¹⁾ N. Dragomir, op. cit. p. 217.

²⁾ Colibele tilișcanilor se întind pe o zonă destul de largă, așezată înspre sud-vest și cuprinsă între 3 și 19 km distanță de sat. După datele primite de la Sfatul popular, în această zonă se află 231 colibe, 122 grajduri și 33 saivane. În trecut adăposturi temporare se găseau și pe terenul de arătură « în bir ». Aici erau ținute vitele toamna și iarna ca să îngrășe pămîntul. Astăzi pe terenul de arătură nu se mai găsec decît 4 asemenea adăposturi folosite, mai ales, ca refugiu pe timp de ploaie. Pe locuri de hotar colibele se repartizează astfel: în « Pleșe », « Feteș » și « Dealul Guga » 119 colibe, 63 grajduri și 20 saraie; în « Neagoe » 61 colibe, 41 grajduri și 7 saraie; în hotarul Săliștii tilișcanii au 15 colibe, 6 grajduri și 2 saraie, iar la hotarul satului Vale, 3 colibe și 2 grajduri.

³⁾ I. Moga, Din trecutul economic și ad-tiv al Săliștii în sec. XVI — XVIII-lea în anuarul Gimnaziului mixt din Săliște (Sibiu) pe anul școlar 1928—1929, p. 19.

⁴⁾ Cornel Irimie, Pivele și viltorii din Mărginimea Sibiului și de pe valea Sebeșului. Muzeul Brukenthal, Studii și Comunicări, 2, Sibiu, 1956, p. 21.

⁵⁾ C. Irimie, op. cit. p. 21.

Coborînd de la munte

*Transportul vaselor de
la munte în sat*

Tinără cu pahiol brodind

Cusutul cămășilor

o puternică dezvoltare, devenind ocupația de bază a mărginenilor, precum și prelucrării pe scară largă a lînii fie în cadrul gospodăriei, fie în manufacturi sau fabrici, industria țărănească a pivelor a atins o mare înflorire și în alte sate mărginene, ajungînd la un înalt grad de perfecționare tehnică. Industria piurăritului ajunsese la un moment dat la un astfel de nivel în Mărginimea Sibiului, încît producția locală de țesături de lînă era departe de a acoperi capacitatea de lucru a acestor instalații. De aceea țilșcanii umblau cu căruțele pînă departe, în satele de cîmpie, în fostele județe Alba, Tîrnava Mică, Tîrnava Mare, Turda etc. — strîngînd postav și transportîndu-l la Tîlșca, Orlat și Gura Rîului — sate cu o industrie a piurăritului deosebit de dezvoltată. Astăzi piurăritul și morăritul din Tîlșca sînt aproape dispărute, aceste industrii concentrîndu-se, mai ales, la Orlat și Gura Rîului, iar într-o măsură mai redusă la Sadu, Tălmăcel și Rășinari.

De meșteșuguri producătoare de obiecte artistice, care în alte zone sau sate devin adevărate surse de existență, se poate vorbi într-o măsură mai

mică la Tilișca. O anumită importanță a avut-o țesutul « straielor » și « țolicilor ». « Femeile din Tilișca, într-un număr impresionant, s-au specializat în țesutul straielor albe. Sute de straie se țes anual la Tilișca și se dau apoi la viltoare la Gura Riului, vînzîndu-se apoi pe piața Sibiului și chiar în Rîmnicu Vilcea »¹). O mare dezvoltare a luat și meșteșugul confecționării pieselor de port. Din acest punct de vedere Tilișca a fost un important centru de țesătoare și cusătorese. Unele ramuri ale acestor meșteșuguri au luat, cu deosebire în sec. al XX-lea, caracterul de specializare. În acest sens, pe lângă țesutul straielor, țolicilor și covoarelor, merită menționat cusutul iilor, brodatul șorțurilor (local « șurțe ») iar în prezent a luat un mare avînt tricotatul « pulovărelor ». În privința acestor meșteșuguri trebuie semnalat fenomenul — foarte dezvoltat între cele două războaie — al producției pieselor de port pentru satele ungurenești din sudul Carpaților. Negustorii din Tirgu-Jiu, Petroșani și alte localități făceau comenzi mari de piese de port. Pentru a le putea executa, meșterii din Tilișca au renunțat la brodatul pe fir, care cerea timp și migală, recurgînd la tipare cu diferite modele care se aplicau pe pînză sau pe postav. Cusătura se executa pe urmele lăsate de aceste tipare. În felul acesta se produceau obiecte în serie, în special ii și șorțuri. Motivele ornamentale de pe tipare erau, mai ales, florale.

Cu toată extensiunea pe care a avut-o la un moment dat, producția de piese de port cu ajutorul tiparelor, fenomenul nu a avut aproape nici un efect asupra costumului din Tilișca. Piese ornamentate cu tipare erau destinate numai pentru vînzare, ele fiind cu mult inferioare sub raportul artistic față de cele lucrate prin tehnica tradițională a broderiei pe fir.²)

În condițiile de viață materială descrise mai sus, s-a dezvoltat o cultură și artă populară cu unele particularități specifice pentru întreaga zonă a Mărginimii, în limitele geografice pe care le-am precizat mai sus. Aceste particularități se manifestă în modul de viață și în diferite genuri ale artei a căror descriere și prezentare succintă se face în cele ce urmează.

¹) C. Irimie, op. cit. p. 21.

²) Se pare că tehnica ornamentării cu ajutorul tiparelor a avut o extensiune mult mai largă. Asemenea tipare am mai găsit și în alte localități, chiar și pe versantul sudic al lanțului carpatic.

